

LUNDS
UNIVERSITET
Socialhögskolan

Könet i förvaltningsrätten

- en innehållsanalys av domar gällande tvångsvård av missbrukare

Karolina Tornblad & Cathrin Lindstrand

Kandidatuppsats (SOPA63)
Höstterminen 2015
Handledare: Lotti Ryberg-Welander

Abstract

Author(s): Karolina Tornblad & Cathrin Lindstrand

Title: Gender in Administrative Court of Appeal

Supervisor: Lotti Ryberg-Welander

Assessor: Anna Rypni

The purpose of this study was to examine what kind of discourses about gender that could be found in verdicts concerning compulsory drugtreatment. We conducted a content analysis of 27 verdicts and chose 18 of them as we thought that they represented our empiricism. The verdicts came from a administrative court of appeal in one of Swedens largest cities. The main findings of the study was that the discription of men were more based on their physical health and the description of women concerned their mental health. Women are presented as they "risk" vulnerability and men are described as they already suffer from vulnerability. Age were another difference as the women were older then the men even though the law requisites were formed for young people. The sexual vulnerability of women is something that is often cited in other research but we could not see in our analysis.

Key words: gender, compulsory drugtreatment, social constructionism, content analysis

Förord

Självfallet vill vi inleda med att ödmjukt tacka oss själva för en fantastisk arbetsinsats och att vi delar tillika ansvaret för denna uppsats. Vi hade inte klarat att genomföra detta arbete om det inte hade varit för vår eminenta humor, glittrande personligheter samt livet viktigaste komponenter: mat och godis. Kaffe och thé har även haft en viss roll i arbetsgången men mat och godis är faktiskt roligare. Vi vill även passa på att tacka vår handledare Lotti Ryberg-Welander för ett bra handledarskap som fört vårt arbete ständigt framåt.

Helsingborg den 3 januari 2016

Karolina Tornblad och Cathrin Lindstrand

Innehållsförteckning

Inledning	5
<i>Bakgrund</i>	5
<i>Problemformulering</i>	6
<i>Syfte</i>	8
<i>Frågeställningar</i>	8
<i>Begreppsanvändning</i>	9
Missbruk/Missbrukare.....	9
Tidigare forskning	9
<i>LVM och den psykiska ohälsan</i>	10
<i>Kön och juridik</i>	10
<i>Missbrukande kvinnors liv utifrån ett feministiskt perspektiv</i>	10
<i>Kvinnor och män i missbruksbehandling</i>	11
<i>Synen på kvinnor och män som konsumerar alkohol</i>	11
<i>Sammanfattning och kritik</i>	12
Teori	13
<i>Socialkonstruktivism</i>	13
<i>Genusteori</i>	14
<i>Normer och normalitet</i>	15
Metodavsnitt	16
<i>Val av metod</i>	16
<i>Urval och insamling av dokument</i>	18
<i>Analys av dokumentmaterial</i>	19
<i>Metodens tillförlitlighet</i>	19
<i>Forskningsetiska överväganden</i>	20
<i>Arbetsfördelning</i>	21
Resultat och analys	21
<i>Sammanfattning av domar</i>	21
<i>Utsätter sin fysiska eller psykiska hälsa för allvarlig fara</i>	26
Hur beskrivs männen?.....	26
Hur beskrivs kvinnorna?.....	27
<i>Löper uppenbar risk att förstöra sitt liv</i>	28
Hur beskrivs männen?.....	28
Hur beskrivs kvinnorna?.....	30
<i>Kan befaras komma att allvarligt skada sig själv eller någon närstående</i>	32
Hur beskrivs männen?.....	32
Hur beskrivs kvinnorna?.....	32
<i>Kvinnorna "riskerar" medan männen "gör"</i>	33
<i>Ålder och kön</i>	36
<i>Sexuell utsatthet</i>	37
<i>Socialkonstruktivistiskt synsätt</i>	38
Diskussion	39
<i>Slutdiskussion</i>	39
Referenser	41

Inledning

Denna uppsats har sin utgångspunkt i domar från mål rörande tvångsvård av missbrukare och hur olika teman rörande genus kan ses i dessa domar. Vilka likheter och skillnader kan vi finna mellan könen? Ser argumenten olika ut om det gäller tvångsvård av män eller kvinnor? Vi kommer att använda oss av ett socialkonstruktionistiskt förhållningssätt och genusteori för att analysera vårt material.

Bakgrund

Tvångslagstiftning gällande missbruk är en lagstiftning som funnits i Sverige under en lång tid, om än i olika former (Runquist:2012:54-55). Edman (2004:55-56) beskriver 1913 års alkoholistlag, vilken är den första tvångslagstiftningen för missbrukare i Sverige. Enligt 1913 års alkoholistlag var personen tvungen att uppfylla generalindikationen och göra sig skyldig till minst en av specialindikatorerna för att bli föremål för tvångsvård. Generalindikatorn löd: "hemfallenhet åt drykenskap" och specialindikatorerna löd: "vara farlig för andra människor eller sitt eget liv" (farlighet), "brista i försörjningsplikten mot hustru eller barn" (pliktförsummelse) eller "belasta fattigvården eller sin familj ekonomiskt" (parasitism). Segraeus (2005:85) skriver att alkoholisten under 1913 års lag sågs som en "social skadegörare" och att utgångspunkten för lagen var att det alkoholmissbruket var orsaken till arbetarnas problem. Alkoholmissbruket ansågs hota själva samhällsstrukturen. Lagen fick ta emot mycket kritik under 1920-talet. Kritikerna menade att åtgärderna skulle grundas mer på individen och inte så mycket på samhällsskyddet. Denna fråga blev till grunden för den nya alkoholistlagen som kom tio år senare, 1931. Den stora förändringen i lagen blev att behandlande åtgärder fick en mer framskjuten plats. Nykterhetsnämnder blev obligatoriskt i varje kommun. Enligt Edman (2004:55-56) utökades lagen även med rekvisitet som kallades fylleriindikatorn som innebar att personen skulle ha blivit dömd för ansvar för fylleri upprepade gånger under en tvåårsperiod.

Under början av 1910-talet tillsattes en nykterhetskommitté där en man vid namn Ivan Bratt ingick. Ivan lade grunden till det så kallade Brattsystemet, som även kallas motbokssystemet. Reformprogrammet innehöll tre punkter: avskaffande av privata vinstintressen i alkoholhanteringen, öppen nykterhetsvård samt individuell försäljningskontroll. Det krävdes en motbok för att ha rätten att köpa sprit. Syftet med motboken var att förhindra att missbrukare skulle kunna komma över sprit och byggde på en måttlighetsideologi. Motböcker beviljades enligt vissa principer, där ingen motbok beviljades om någon hade upprepade fylleriförseelser och gifta kvinnor kunde i allmänhet inte få egen tilldelning. Personer utan

fast bostad kunde inte heller få en motbok tilldelad och personer med lindriga alkoholproblem kunde få en mycket begränsad tilldelning. Motbokssystemet fanns till år 1955 då det slopades och istället växte dagens Systembolag fram (Nationalencyklopedin 2015).

I Bratts system behandlades inte män och kvinnor på samma sätt. Det var i princip endast ogifta kvinnor som fick en motbok, men först efter att deras ansökan hade granskats mer ingående än männens ansökan. Ransonen för kvinnor var dessutom mycket lägre än för män då de inte ansågs behöva en högre tilldelning. Det tog även längre tid för kvinnor att bli ”motboksmyndiga” (ibid).

Edman (2004:81, 84-85) skriver att alkoholistvården har i allmänhet varit en manlig angelägenhet. Därmed har de kvinnliga missbrukarna varit försumbart få och detta har lett till att de kvinnliga missbrukarna tilldelats resurser därefter. Det skulle dröja från 1913 enda fram till 1921 innan det upprättades en anstalt för kvinnliga missbrukare. Det fanns tre anstalter i Sverige som vårdade kvinnliga alkoholister år 1943, enligt Edman (2004:78-79), där den ena anstalten enbart tog emot kvinnliga missbrukare som ansågs vara prostituerade och de andra två anstalterna tog emot övriga kvinnor.

Problemformulering

Idag ser tvångslagstiftningen för missbrukare lite annorlunda ut. Dagens tvångslagstiftning heter *Lag (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM)* (se bilaga). Rekvisiten för att förvaltningsrätten skall besluta om tvångsvård för individen går att finna i 4§ LVM:

“4 § Tvångsvård skall beslutas om,

1. någon till följd av ett fortgående missbruk av alkohol, narkotika eller flyktiga lösningsmedel är i behov av vård för att komma ifrån sitt missbruk,
2. vårdbehovet inte kan tillgodoses enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller på något annat sätt, och
3. han eller hon till följd av missbruket
  - a) utsätter sin fysiska eller psykiska hälsa för allvarlig fara,
  - b) löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv, eller
  - c) kan befaras komma att allvarligt skada sig själv eller någon närstående.

Om någon för kortare tid ges vård med stöd av lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård hindrar detta inte ett beslut om tvångsvård enligt denna lag.”

Som vi presenterade tidigare i texten, har tvångsvården av missbrukare från början varit tillägnad och anpassad för manliga missbrukare. Kvinnliga missbrukare blev inte aktuella inom tvångsvården förrän åtta år senare och var då få till antalet (Edman 2004:81).

Enligt 1 kap. 9§ Regeringsformen (se bilaga) ska alla invånare i Sverige vara lika inför lagen. Men är det verkligen så? Schlytter (1999) har bedrivit forskning om killar och tjejer som döms enligt tvångslagen om särskilda bestämmelser av vård av unga (LVU) och kommer fram till att lagen är mer anpassad för killar och att resonemanget i domarna gällande tjejer oftare handlade om resonemang kopplade till kön än om tjejernas egentliga missbruk. Resonemanget gällande killar var kopplat till deras missbruk. Rodriguez & Curry & Lee (2006:318) har skrivit en artikel som handlar om huruvida kön påverkar kvinnor och mäns rättspåföljder vid vålds-, narkotika- och egendomsbrott i delstaten Texas i USA. Rodriguez & Curry & Lee (ibid) skriver att kvinnor generellt får mildare straff än män på grund av sitt kön. Författarnas resultat är att kvinnor döms till fängelse mer sällan än män för narkotikabrott och om kvinnan döms får hon ett mildare straff än mannen, alltså kan de se en skillnad mellan könen. De två undersökningarna visar på skillnader som kan bero på hur kön konstrueras i olika sammanhang.

Enligt ett socialkonstruktionistiskt förhållningssätt bygger vi människor vår verklighet på en sorts social kunskap som påverkar hur vi förhåller oss till varandra och beter oss mot varandra. Kunskapen internaliserar vi sedan till varandra och fortsätter att upprätthålla de normer och förhållningssätt som vi skapar på detta sätt. Denna sociala kunskap konstrueras även med hjälp av de ord och meningar som vi använder oss av i vår sociala interaktion och på så sätt konstruerar vårt sociala kön, det vill säga genus. Vi vill undersöka hur förvaltningsrätten väljer att beskriva missbrukaren, då rätten har en normativ betydelse då den är en samhällsinstitution. Lagstiftning har ett stort inflytande över hur vår verklighet konstrueras och hur kön konstrueras i dessa diskurser som utgör lagstiftningen. Förvaltningsrätten och lagstiftningen har en auktoritet i samhället och i skapandet av normalitet och genus. Dessa normer är formella och vi är intresserade av att undersöka om informella normer existerar inom de formella rummen, det vill säga i förvaltningsrätten (Thomassen 2007:205; Berger & Luckmann 1971:10-11; Butler 2007:52).

Enligt Schlytter (1999:41) ska rättssystemet vara neutralt och rättssubjektet ska vara en könlös individ. Vi vill i uppsatsen undersöka om det finns några skillnader och likheter gällande missbrukande män och kvinnor i aktuella LVM-domar. Hur ser egentligen förvaltningsrättens resonemang ut och vilka teman går att urskilja i domarna? Både missbruk och genus är två begrepp som är relevanta för socialt arbete. Socialtjänstens utredning ligger till grund för att ansöka om tvångsvård hos förvaltningsrätten. Förvaltningsrätten har sedan utredningen till grund för att besluta om tvångsvård av missbrukaren eller inte. Om då rätten resonerar olika beroende på kön kan detta ha en påverkan på den enskilde missbrukaren och på socialtjänstens arbete. På så sätt kanske det upprätthålls en genuskurs och missbrukaren bemöts och bedöms på olika sätt, inte på grund av sitt missbruk utan på grund av vilket kön han eller hon anses tillhöra. Den bedömning som förvaltningsrätten gör kan sedan påverka hur missbrukaren bemöts och vilken typ av behandling hen får i ett senare skede av socialtjänsten. Hur samhällsinstitutioner (rätten samt socialtjänsten) väljer att framställa missbrukande kvinnor och män kan som sagt ha en normerande betydelse och vad exempelvis socialsekreterare i sin tur skall vara observant på när det gäller missbruk för män respektive kvinnor. Om nu tvångsvården från början har varit anpassad för män och forskning visar på att kön har en betydelse i rättstillämpningen, på så sätt att förvaltningsrättens värderingar och normer spelar roll, är det viktigt att forskning bedrivs för att synliggöra detta så att jämställdhet finns för alla på alla arenor.

Det kan kanske vara önskvärt att det i vissa fall finns en olikhet i hur människor bedöms, i exempelvis situationer där det blir en positiv särbehandling för personer som är i en särskild utsatthet. Detta är dock en vidare och större diskussion som behöver funderas över ifrån flera olika synvinklar.

Syfte

Syftet med denna uppsats är att genom att analysera LVM-domar undersöka om olika diskurser används för att beskriva män och kvinnor vid beslut om tvångsvård.

Frågeställningar

De frågeställningar som uppsatsen skall ge svar på är:

- Hur beskrivs kvinnor respektive män i LVM-domarna?
- Vilka likheter och skillnader kan vi se i beskrivningarna av män respektive kvinnor i domarna?

- Hur kan ett socialkonstruktivistiskt perspektiv förklara skillnader och likheter mellan könen i domarna?

Begreppsanvändning

Missbruk/Missbrukare

Det finns ingen enhetlig definition på begreppet missbruk då det beror på bl.a. vilken profession och verksamhet som definierar begreppet. Socialstyrelsen (2007:142,37) har en juridisk definition på narkotikamissbruk som är: ”allt icke medicinskt användande av illegala droger anses vara ett missbruk, då detta bruk är kriminaliserat”. I Proposition 1987/88:147 (1987:40) definierar missbruk som en konsumtion som anses skapa allvarliga konsekvenser (antingen medicinska eller sociala) för den enskilde. Även inom den medicinska forskningen finns det diagnoskriterier. Socialstyrelsen (2007:36) skriver att kriterierna enligt klassifikationssystemet DSM-IV krävs att minst ett av fyra kriterier uppfylls under en tolv månaders period:

1. Upprepad användning av alkohol/narkotika som leder till misslyckande att fullfölja sitt arbete/skola/hemmet.
2. Upprepad användning av alkohol/narkotika i riskfyllda situationer (ex bilkörning).
3. Upprepad kontakt med rättsväsendet på grund av missbruket.
4. Fortsatt användande trots återkommande problem.

Blomqvist (2009:22,29) menar att begreppen ”missbruk” och ”beroende” inte enbart kan avgränsas till att endast handla om beteendet som avviker från en viss kontexts (ex sammanhang, viss grupp) normer. Författaren menar att problemen även omfattar handlingar som blivit extrema på så sätt att den enskilde inte kan kontrollera dessa handlingar. Därmed blir dessa handlingar skadliga eller dysfunktionella för individen. Blomqvist menar på att missbruksproblematik idag har multifaktoriella förklaringar.

Tidigare forskning

I detta avsnitt redogör vi för tidigare forskning inom missbruk, missbruksbehandling och tvångsvård. Tillsist kommer vi att sammanfatta den tidigare forskningen samt en kritisk reflektion.

Vi har i vår sökning efter tidigare forskning använt oss av sökmotorerna LUBSearch, Swepub samt Googlescholar. Sökorden vi använt oss av är; ”kön”, ”missbruk”, ”tvångsvård”, ”missbruksvård”, ”gender”, ”substance abuse” och ”compulsory treatment”.

LVM och den psykiska ohälsan

Enligt Socialstyrelsens rapport *Vuxna personer med missbruk och beroende* (2015:18-19) fattade förvaltningsrätterna runt om i Sverige beslut om att tvångsomhänderta 1143 personer under 2014. 70% av personerna var män. Socialstyrelsens rapport (2015:29) visar på en ökning av tvångsomhändertagande enligt LVM med 10% mellan åren 2013-2014.

I socialdepartementets LVM utredning (2004:159) *Tvång och förändring - Rättssäkerhet, vårdens innehåll och eftervård* lyfter de bland annat fram att missbruk hos personer med olika psykiska problem/störningar ökar. Utredningen visar även att psykiska problem/störningar blir vanligare hos personer med missbruksproblem som i sin tur leder till ett ökat behov av vård och ett större lidande för individerna. I en undersökning som tas upp i utredningen(2004:160) visade det sig att av de personerna som blivit intagna på LVM, hade 40 % haft självmordstankar eller svårheter med att kontrollera sin ilska. Var tredje av dessa 40% hade utfört allvarliga självmordsförsök. Hos de intervjuade personerna var det vanligare att kvinnor hade utfört självmordsförsök än männen. I samma undersökning visade det sig även att 67% av de intervjuade själva hade upplevt sig ha psykiska problem inom de senaste 30 dagarna innan de blev intagna på LVM.

Kön och juridik

Schlytter (1999) har skrivit en studie där hon undersöker om tjejer i åldern 13-17 år på något sätt gynnas eller missgynnas i den rättsliga regleringen av tvångslagen om särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Schlytter (1999:135) kommer fram till i sin studie att det råder ett normsystem i dubbel bemärkelse för ungdomarna när det kommer till missbruk. Schlytter (1999:121-124) kunde urskilja att i domarna gällande tjejer beskrevs andra faktorer än enbart de som berörde deras missbruk. Många faktorerna hade att göra med deras kön och berörde exempelvis deras fysiska och sexuella utsatthet. Killarna tilläts ha ett större handlingsutrymme avseende att de kunde ha en större konsumtion av alkohol och/eller droger innan samhället ingrep. Gällande argumentationen i domarna, beskrevs inte killarnas fysiska eller sexuella utsatthet, utan det var missbruket som var mer i fokus. Det var tjejernas kroppar som blev föremål för argumentation i deras domar.

Missbrukande kvinnors liv utifrån ett feministiskt perspektiv

Ingrid Lander (2003) skrev i avhandlingen *Den flygande maran, en studie om åtta narkotikabrukande kvinnor i Stockholm* om kvinnors liv utifrån ett feministiskt perspektiv. Grunden är att deras roll som kvinna är något som skapas och inte att en person föds till just

kvinnor. Lander (2003:156) berättar om hur vissa av kvinnorna med hjälp av sina kroppar tillförskaffade sig, pengar, bostad, droger och/eller status. Relationerna till män ville en av kvinnorna kalla prostitution då deras relation utgick ifrån att hon fick droger av honom, men att det var ett fritt val och hon kände sig inte som ett offer. Kvinnornas kroppar användes enligt Landers tolkning som en handelsvara eller som ett kapital för att klara sig ekonomiskt, att få respekt och status i den värld där kvinnorna befann sig i. För männen var kvinnorna något att nyttja för deras kroppar, hemarbete och för att få status (på grund av relationen med kvinnan).

Kvinnor och män i missbruksbehandling

Palm (2007:18) skriver i sin artikel om hur personalen på behandlingshem för missbrukare ser på skillnader i behandlingen mellan kvinnor och män i förhållande till hur kvinnor och män i missbruksbehandling ser på personalens attityder. Palm (2014:27) beskriver hur personalen inom missbruksbehandling ser olika på de kvinnor och män i behandlingen, bland annat att kvinnor känner större skam och har svårare att söka hjälp. De behöver även mer socialt stöd och terapi. Studien visade att kvinnliga och manliga behandlare tyckte lika men att kvinnorna i högre grad ansåg att de fanns en skillnad kvinnor och män emellan. Vad gäller undersökning i vad männen och kvinnorna i behandlingen tyckte fanns det vissa skillnader men att dessa var mycket små och att det fanns större skillnader inom könen än mellan dem.

Laanemets (2002) skriver i sin avhandling *Skapande av femininitet, om kvinnor i missbruksbehandling* om hur kvinnorna i behandling talar om sina liv som kvinna, att använda rusningsmedel samt att vara klient. Avhandlingen tar även upp behandlarnas syn på den behandling som kvinnorna deltagit i. Laanemets (2002:217) skriver om hur mer än hälften av hennes intervjupersoner varit utsatta för våld och misshandel, varav flertalet vittnade om sexuellt utnyttjande och våldtäkter. Flera av kvinnorna uttryckte att det alltid fanns en utsatthet i de relationerna som de hade med män. Vidare tar Laanemets (2002:225) upp att många sa sig ha sex för att få fördelar eller för att undvika hotfulla situationer. Sex sågs som en vara för att få pengar, droger eller för att få mannen mindre hotfull. Sammanfattningsvis beskriver Laanemets (2002:229) sexualiteten hos kvinnorna som bland annat ojämnställt, att mannen var den med makten och att kvinnorna var placerade på ett sådant sätt att de var utan makt i de sexuella situationerna som de befann sig i.

Synen på kvinnor och män som konsumerar alkohol

Törrönen och Roumeliotis (2014:126) har forskat kring hur olika människor beroende på ålder, klass, utbildning och var de bor påverkar hur de ser på män som dricker alkohol. Män

som dricker alkohol beskrivs i Törrönen och Roumeliotios (2014:126) studie med ord som; kreativitet, depression, våld, vek, stress, vårdande, flanerande samt kraftfullhet/manlighet. Analysen visar enligt Törrönen och Roumeliotios (2014:135) på hur komplex bilden av mäns alkoholdrickande är beroende på om de dricker ensamma, tillsammans med en kvinna eller tillsammans med manliga vänner och vem det är som beskriver personen.

Simonen, Törrönen och Tigerstedt (2014:98) har undersökt hur kvinnor i Finland och Sverige definierar den accepterade och önskvärda feminiteterna inom alkoholanvändande hos kvinnor. I undersökningen kom det fram beskrivningar så som självkontroll, vila, avkoppling, njutning, frihet, att roa sig, att vårda, festa, sexualitet, flirta, leta sällskap/partner, sorg, depression, att förlora kontroll samt beroende. Simonen, Törrönen, och Tigerstedt (2014:106) skriver att de olika beskrivningarna kunde kopplas till ålder. Ungas alkoholvanor kopplades oftare ihop med frihet, flirt och sexualitet medens äldre alkoholvanor mer sammankopplades med kontroll och att vårda. Det visar sig även att skillnaderna kunde variera beroende på utbildningsnivåer och var personerna var boende. Undersökningen visade även på att kvinnor oftare kopplade ihop alkoholkonsumtionen till att handla om ritualer, relationer och socialt samspel än om de eventuella hälsfaktorer som kan komma att påverkas.

Sammanfattning och kritik

Tidigare forskning visar på att det finns skillnader mellan män och kvinnor, både när det gäller syn på missbruket, inom missbruksvården, hur människor som konsumerar alkohol beskrivs samt hur personerna själva ser på sig själva och sitt missbruk. Forskning på ämnet visar på att i många fall så finns där en problematik av psykisk ohälsa hos personer med missbruksproblem och att denna psykiska ohälsa har ökat. Forskning om kvinnor i missbruksvården visar på en sexuell utsatthet där många kvinnor använder sex för att klara sig ekonomiskt, för att få tag i droger och för att undvika hotfulla situationer.

Vi har försökt att finna skandinavisk forskning gällande ämnet då vi anser att det är mer relevant för vår undersökning. Vi är även medvetna om att tvångsvård av missbrukare förekommer mer och på ett annat sätt i skandinavien och inte i samma utsträckning eller på samma sätt i resten av världen.

Forskningen vi valt att ta upp har kommit att handla mycket om kvinnor och synen på dessa, detta är något som vi är medvetna om och vi har det som kritik till oss själva att vi skulle behöva mer forskning som handlar specifikt om män. Förklaringen till fördelningen är att vi

haft lättare att hitta forskning om kvinnor än forskning om enbart män. Vi valde dock att använda oss av denna forskning då vi ansåg att den var representativ för forskningen vi hittat generellt på ämnet.

Teori

Vi har valt att använda oss av socialkonstruktivism samt genusteori som analysmodell för att utläsa genus i LVM-domar eftersom vi vill se hur diskursen i domarna konstruerar bilden av missbrukande män och kvinnor. Vi har avsett att genomföra en sådan undersökning och sedan analysera med hjälp av socialkonstruktivism och genusteori. Undersökningen kan ge en intressant bild kring hur missbrukande kvinnor och män framställs i de undersökta LVM-domarna utifrån könsroller och normer. I denna del av uppsatsen kommer vi att inleda med att beskriva begreppet socialkonstruktivism för att förtydliga vad det är vi utgår ifrån. Sedan kommer vi att beskriva begreppen "genusteori" och "normer" då begreppen är centrala i vårt arbete.

Socialkonstruktivism

Socialkonstruktivism har en lång historia inom samhällsvetenskapen, framför allt från filosofin och sociologin. Begreppet växte i samband med att författarna Peter L Berger och Thomas Luckmann författade en bok som kallas *The social construction of reality*. Berger och Luckmann (1971:10-11) ger begreppet socialkonstruktivism innebörden att människan innehar en social kunskap som konstruerar vår verklighetsuppfattning. Författarna menar att denna kunskap påverkar hur vi uppfattar vår omgivning, hur vi beter oss och förhåller oss mot varandra. När vi delar kunskapen med varandra i sociala processer bildar vi tillsammans en verklighet som blir objektiv. Berger och Luckmann (1971:77) använder sig av begreppet internalisering och det innebär att en annan människa lär sig en ny social kunskap. Internaliseringen sker ofta i en tidig ålder då vi internaliserar de mönster och normer som finns i det samhälle som familjen lever i. Vad som vi anser är normalt eller ej, menar Berger och Luckmann (1971:79), beror på det samhälle som vi växte upp i och har blivit internaliserat av, anser är normalt.

Thomassen (2007:205) menar att begreppet socialkonstruktivism är den sociala interaktion mellan människor som konstruerar vår verklighet. Den kunskap som vi människor anser oss ha är konstruerad av bland annat vårt språk i både tal och skrift. Vi formulerar ord och bygger meningar kring våra tankar och tidigare erfarenheter vilket blir vår verklighetsuppfattning menar Thomassen (ibid). För att ta ett exempel så nämner Thomassen (2007:206) hur

begreppet ”barnaga” kom till. På 1960-talet i USA uppmärksammade läkare att barn som kom med benbrott och andra skador till sjukhuset och som påstods komma från olika olyckor egentligen handlade om aga i hemmet. När detta sedan uppdagades skrevs det om fenomenet i tidningar och organisationer startades. Thomassen (ibid) menar då att det var under denna process som begreppet ”barnaga” konstruerades och internaliserades. Fenomenet fanns innan läkarna lade märke till det men fenomenet blev uppmärksammat och således får praktiker möjlighet att förhålla sig till problemet.

För att göra en koppling till socialt arbete skriver Payne (2006:23-24) att socialarbetare och klienter tillsammans konstruerar det sociala arbete som utförs och det som en socialarbetare gör i sin tur styrs genom förväntningar från samhället. Det sociala arbetets praktik konstrueras således enligt Payne (ibid) genom arbetarens erfarenhet och förväntningar som finns. Klienternas erfarenheter och behov utgör verkligheten som socialarbetarna har att verka i. Efterhand blir det de professionella och klienterna som skapar en social process och för den framåt. Det är denna process som Payne (ibid) ger begreppet ”social konstruktion”. Det är helt enkelt flera parter som samspelar tillsammans i detta och på så sätt bygger upp det sociala arbetets konstruktion.

Genusteori

Butler (2007:52) menar att genus står för ett socialt konstruerat kön. Butler (ibid) menar att begreppet innebär att vi genom olika diskursiva handlingar (exempelvis hur vi pratar, skriver, tolkar olika saker och hur vi bemöter andra människor) konstruerar den bild som vi har av män och kvinnor. Denna konstruktion pågår ständigt och processen börjar redan när vi föds då vi ständigt, antingen indirekt eller direkt, är medvetna och handlar utifrån dessa tankar om kön. Butler (2007:56-57) menar att det är omöjligt att inte konstruera kön men att det finns olika sätt att göra detta på och på så vis förändras det socialt konstruerade könet.

Mattson (2010:56) skriver att genusbegreppet började användas efter att kritik uppkommit om hur kvinnors och mäns olika levnadsvillkor har hänvisats till de båda könens biologiska tillhörighet. Begreppet genus har då som funktion att skifta fokus från biologiska skillnader och förklaringsmodeller som finns kopplat till det och huruvida det ser så pass olika ut som det gör. Istället syftar genusbegreppet att se på skillnaderna utifrån de kulturella, historiska och sociala perspektiv som finns i hur det är att vara kvinna respektive man. Mattson (2010:56) menar för att bli kvinna eller man sker i relation till samhället vi lever i och de normer som råder där. De skillnader som både syns och inte syns mellan män och kvinnors

levnadsvillkor i samhället, menar Mattson (2010:ibid), ser olika ur beroende på vilken samhällsnivå vi väljer att se på. På individnivå kan enskilda kvinnor vara gynnade i sin roll som kvinna men om vi skiftar till gruppnivå och ser på kvinnor som grupp så kan vi se att män som grupp besitter mer makt menar Mattson (2010:46-47). Mattson (2010:ibid) diskuterar även maktbegreppet utifrån en könsmaktsordning där kvinnan är avvikande och mannen blir därför automatiskt en norm. Beroende på könet intar människor olika könsroller och i och med det blir de tilldelade vissa egenskaper där samhället och omvärlden har en förväntning på personen. Om det nu är så är vi intresserade av att undersöka om sådana eventuella skillnader kan ses i LVM-domar, då bilden av rätten är att den ska vara könsneutral.

Även Hirdman (2001:12) skriver om hur behovet av begreppet genus uppkom för att det behövdes ett nytt sätt kunna analysera kvinnors situation i samhället och den underordning som kvinnor befinner sig i. Författaren ansåg även att begreppet behövdes för att kunna analysera rollen som män och kvinnor spelar i denna underordning. Vidare talar Hirdman (2001:16) om hur genus kan användas för att diskutera allt som rör människor, inte enbart deras fysiska kroppar. Allt som har med kvinnor och mäns plats i samhället att göra så som exempelvis tankar, politik, mat, kläder och arbete kan diskuteras enligt Hirdman (ibid). Hirdman (2001:14) beskriver genustänkandet som att inte acceptera sakernas tillstånd, att ha i tanke att inget existerar för sig själv utan påverkas och påverkar varandra.

Normer och normalitet

Mattson (2007:19-20) skriver att sociala normer är underförstådda regler och antaganden om hur något borde vara. Olika kulturer och samhällen har olika normer och vad som anses vara normalt av exempelvis ett samhälle kan ses som en social konstruktion. Normer lärs in under socialiseringsprocessen och således vad en person anser vara normalt beror på den normalitet som individen har blivit internaliserad med av kulturen eller samhället. Vad som är normalt eller inte kan kritiskt förstås med socialkonstruktivism genom att inte ta det normala för givet.

Normaliteten är således aldrig homogen, vilket innebär att olika normer kan finnas samtidigt och att det finns motstridiga uppfattningar och tolkningar om vad som är normalt. I varje sammanhang och i varje grupp finns normalitet och avvikelse. Normer är även situationsberoende och vad som anses vara normalt i ett sammanhang kanske inte är det i ett annat sammanhang (Mattsson 2007:19-20)

Mattsson (ibid) beskriver vidare att som individer i ett samhälle socialiseras vi in i det normala. Vi prövar olika sätt att vara och tänka i möten med andra och igenom dessa möten utvecklar vi en normalitet. Den välkända filosofen Michel Foucault, som vi nämnt tidigare, kallar fenomenet för ”förtryckets väsen”. Foucault beskriver detta som att det är konstruerat av en kombination av makt och vetande – där makten förstärker kunskaperna och kunskaperna förstärker makten. Mattsson (2010:44-45) skriver att människan skapar olika normer om till exempel vad som anses vara manligt och kvinnligt. Exempelvis ska en man alltid vara stark och en kvinna ska vara mjuk och omhändertagande. Egenskaperna får vi tilldelade oss under vår livstid beroende om vi är man eller kvinna. Som synes är alltså manligt och kvinnligt två vitt skilda saker och kan ses som två diktomier – med andra ord kan manligt och kvinnligt ses som varandras motsatser. Det som räknas som manligt har högre status än det som anses vara kvinnligt. Det som män gör eller utför tilldelas en högre status än vad kvinnor gör. Både män och kvinnor är med och skapar denna genusordning då vi anser att detta är ”normalt” att det ska vara så.

Metodavsnitt

I detta avsnitt kommer vi att presentera hur vi har gått till väga i valet av metod. Vidare kommer vi att ta upp hur vårt urval och analys gått till. Vi kommer även att diskutera vår valda metods tillförlitlighet. Till sist kommer vi att ta upp våra forskningsetiska överväganden samt arbetsfördelning.

Val av metod

Vi har i denna uppsats använt oss av vad Bryman (2011:340) kallar för kvalitativ metod för att undersöka innehållet i LVM-domarna. Bryman (2011:371) skriver i sin bok att en kvalitativ forskningsmetod behandlar forskning utifrån ord och tolkning samt en mindre mängd empiri medan en kvantitativ forskningsmetod mäter större mängd empiri, där målet är att generalisera med hjälp av exempelvis siffror. Då vi var intresserade av att få en förståelse för hur kön konstrueras i domar gällande tvångsvård av missbrukare anser vi att en kvalitativ forskningsmetod är bättre att använda än en kvantitativ forskningsmetod. Med en kvalitativ forskningsmetod har vi fått en mer djupgående bild av vad vi vill undersöka än med en kvantitativ metod. En annan fördel med att välja en kvalitativ metod är att vi har kunnat utläsa flera olika faktorer ur samma material på ett djupare plan, där likheter och skillnader mellan könen bli synliga, vilket vi hela tiden strävat efter.

Vi har använt oss av innehållsanalys, som innebär att vi tolkat ett antal texter, i vårt fall 27 LVM-domar. Med en innehållsanalys har vi kunnat finna olika teman och kategorier för att kunna beskriva hur kön konstrueras i dessa domar. Med andra ord har vi försökt förstå hur kön konstrueras och upprätthålls i dessa domar och inte försöka att förklara detta fenomen. Vilket gör att en kvalitativ forskningsmetod passar bättre till vårt syfte. Från början var innehållsanalys en kvantitativ metod för att analysera dokument och material. I en kvalitativ innehållsanalys analyseras det inhämtade materialet utifrån teman som forskaren hittat i det empiriska materialet. Sedan kopplas dessa teman till studiens syfte och frågeställningar (Bryman 2011). Vi valde att använda oss av lagrekvisiten 3a, b och c i 4§ LVM för att kategorisera vår empiri. Sedan jämförde vi skillnaderna och likheterna i beskrivningarna mellan de män och kvinnor som beretts tvångsvård. Vi valde att använda oss en kvalitativ innehållsanalys då denna lägger mer fokus på tolkningen av texten, i vårt fall LVM-domar. Bryman (2011) beskriver två definitioner av innehållsanalys och den gemensamma nämnaren är att båda definitionerna ser innehållsanalysen som en systematisk och objektiv metod. Bryman (2011) menar att objektiviteten ligger i att forskaren i förväg kategoriserar materialet vilket bidrar till att forskarens personliga värderingar påverkar processen i mindre utsträckning. Bryman (2011) skriver att forskaren även med hjälp av en innehållsanalys kan läsa det "latenta innehållet" som innebär, vilket är det innehåll i texten som är de bakomliggande innebördena.

Bryman (2011:368) tar upp en del kritik som riktas mot en kvalitativ forskningsmetod. En av kritikerna som Bryman (ibid) tar upp är svårigheten med att den kvalitativa forskningen är alldeles för subjektiv i sina undersökningar. Kritikerna menar att forskarens uppfattningar och vad forskaren har för förförståelse för undersökningen kan påverka resultatet. Vi var medvetna om att vi hade en förförståelse för ämnet då vi båda har erfarenhet av myndighetsutövning gällande missbrukare, däribland tvångsvård. Med denna förförståelsen var vi medvetna om att vi hade vissa fördomar och föreställningar som skulle kunna komma att påverka vår tolkning och analys av materialet. De domar vi valt att använda oss av i vår uppsats är få i jämförelse med hur många personer som tvångsomhändertas till följd av sitt missbruk i Sverige idag. Därför kunde vi inte heller skapa en generaliserande bild av ämnet då det hade krävts betydligt fler domar till detta. Bryman (2011:369) diskuterar och lyfter problemet med att det är svårt att generalisera resultat i en kvalitativ forskningsmetod och menar att resultaten istället ska generaliseras till teori och inte till populationer. Vidare tar

Bryman (2011:368) upp ännu en kritik mot den kvalitativa forskningsmetoden och den gäller svårigheten att replikera en undersökning. Vi var medvetna om att det skulle kunna uppstå svårigheter i att kunna få exakt samma resultat som vi kommit fram till då vi har med oss våra föreställningar och sympatier, som Bryman (2011:368) benämner det som, och andra forskare kan få fram ett annorlunda resultat än vi fått.

Domarna som vi använt som empiri är nedskrivna när förhandlingen ägde rum i förvaltningsrätten och den person som författat domen har tolkat situationen i text och det är en viktig aspekt som vi tänkt på när vi tolkat domarna. Författaren till domen har tolkat situationen på ett visst sätt och det är den ”verkligheten” som vi kommit att tolka via texten. Då socialtjänstens utredning ligger till viss grund för ett tvångsomhändertagande var vi medvetna om att detta är så som socialsekreteraren uppfattar missbrukaren. Vi var även medvetna om att missbrukaren är beskriven först i socialtjänstens utredning och sedan har denna tolkats i förvaltningsrätten.

Urval och insamling av dokument

För att få en så pass hög reliabilitet och validitet som möjligt i vår undersökning har vi varit så noggranna vi kan gällande vårt urval och har använt oss av vad Bryman (2011:392) benämner som ett målstyrt urval. Vi valde målstyrt urval för att vi visste vilket material vi behövde för vår tänkta forskning. Eftersom det är ett målstyrt urval kan inte en generalisering göras men då inte det var vårt syfte med uppsatsen passade denna urvalsmetod vårt ändamål. Inom det målstyrda urvalet valde vi ett teoretiskt urval för att kunna göra våra jämförelser.

Vi har begärt ut LVM-domar från en förvaltningsrätt i en av Sveriges större städer. Vi bad om de senaste 15 LVM-domarna gällande män och de 15 senaste LVM-domarna gällande kvinnor, som det har fattats beslut kring i den förvaltningsrätt vi kontaktade. Detta med anledning av att vi ville upptäcka eventuella genusediskurser som framträder i LVM-domar idag och därför göra studien så aktuell som möjligt. Av de 30 domar vi begärde ut från förvaltningsrätten har vi valt att använda oss av totalt 18 domar i vår analys då vi anser att dessa 18 domar är representativa för vår empiri. Vi anser att de representerar de teman som vi har sett i alla domarna på ett tydligt och bra sätt. Anledningen är att det har funnits mycket material att analysera samt att den information som framkom i de domarna fanns att hitta i samtliga domar. Samtliga personer har beretts vård enligt 4§ punkt 1, 2 och 3 a LVM. Fem män och fem kvinnor har även beretts vård enligt rekvisit 3 b och två kvinnor och en man enligt rekvisit 3 c. I vårt urval valde vi bort totalt tre domar då de gav avslag på beredande av

vård enligt 4 § LVM samt att det var ett överklagande. Vi gjorde detta val då vi endast ville ha med bifall i vår empiri. Vi har valt att ändra namn på alla personer i domarna för att de ska förbli anonyma.

En LVM-dom föregås av att socialtjänsten ansöker om beredande av tvångsvård för en missbrukare. Ansökan baseras på den utredning som socialtjänsten har utformat (Larsson Kronberg 2005:135). Vi har enbart analyserat LVM-domarna då vi ansåg att det skulle bli en svårare tidsaspekt om vi skulle få tillgång till utredningen som domen baseras på. Vi skulle även frångå vårt syfte med undersökningen. Vi funderade även på att enbart utföra innehållsanalys på socialtjänstens LVM-utredningar men det framgår inte i dem om personen blir föremål för tvångsvård eller inte, då det är förvaltningsrätten som beslutar om detta (Larsson Kronberg 2005:135-136). Således skulle vi ha frångå syftet med vår studie. Att titta just på LVM-domar är viktigt då LVM är ett av samhällets yttersta tvångsmedel och påverkar missbrukarens liv på ett eller annat sätt. Med anledning av detta valde vi att göra den avgränsningen gällande urval.

Analys av dokumentmaterial

När vi fick in vårt material påbörjade vi vår kodning av materialet. Bryman(2011:514) beskriver detta som ett tillvägagångs sätt för att kunna kategorisera och skilja informationen åt, men även att kunna sammanställa och organisera dessa. Vi utförde en öppen kodning vilket innebär att vi började med att bryta ner materialet för att hitta begrepp, dessa begrepp kunde sedan leda oss till de kategorier vi använde oss av när vi analyserade materialet. Då vårt material är ett juridiskt material förväntade vi oss stor koppling i texten till de olika rekvisiten i lagstiftningen. Vi förväntade oss även att det skulle finnas en tydlig struktur i materialet som i sin tur skulle komma att underlätta arbetet med materialet.

Metodens tillförlitlighet

Bryman (2011:160) beskriver validitet och menar att begreppet innebär att den undersökning som vi gör faktiskt har till syfte att undersöka det vi vill ha svar på. Bryman (2011:162) ger begreppet reliabilitet innebörden huruvida det går att genomföra undersökningen vid flera tillfällen av olika forskare och ändå kunna uppnå ungefär samma resultat. Då Bryman (2011:351) menar på att dessa två begrepp har sina rötter i den kvantitativa forskningen, tar Bryman (ibid) upp LeCompte & Goetz definitioner på dessa begrepp inom den kvalitativa forskningen. LeCompte & Goetz skiljer mellan begreppen extern- och intern reliabilitet samt

extern- och intern validitet. Extern reliabilitet innebär huruvida undersökningen går att utföra av andra forskare och huruvida de kommer fram till liknande resultat. Intern reliabilitet innebär att forskaren/forskarna kommer överrens om hur de ska tolka det de ser/hör/upplever. Extern validitet berör i vilken utsträckning som resultaten kan generaliseras till andra situationer och sociala miljöer. Intern validitet menar LeCompte & Goetz innebär att det ska finnas en hög överrensstämmelse mellan det forskaren observerar och teorin som denne utvecklar. (Bryman 2011:352). Den systematiken, som vi beskrev när vi redovisade innebörden för innehållsanalys, innebär att de regler som forskaren satt upp för kodningen av materialet tillämpas konsekvent. Systematiken ska leda till ökad reliabilitet då andra forskare som använder sig av de förutbestämda reglerna ska kunna komma fram till samma sak (Bryman (2011)).

May (2009:222) skriver om hur forskaren bör närma sig dokumenten utifrån tre nivåer i sin tolkning; utifrån vad den som skrev dokumentet har ämnat att framföra, vad läsaren uppfattar och genom att titta på den mening eller betydelse som de enskilda orden bildar. Vi har haft en förförståelse för ämnet vi har valt att studera i uppsatsen då vi båda har haft vår kandidatpraktik på utredningsenheter för missbrukare i olika städer samt att en av oss även har arbetat som socialsekreterare på sin före detta praktikplats. Vi har båda en förförståelse om att det finns en skillnad i hur det talas om missbrukande kvinnor och män bland socialsekreterarna när det ska beslutas vilken hjälp de behöver. Vi anser även att hur vårt samhälle fungerar kan förklaras med hjälp av socialkonstruktivism och att det finns en skillnad mellan män och kvinnor gällande hur de beskrivs i olika diskurser.

Forskningsetiska överväganden

Kalman & Lövgren (2012:9) beskriver etiken som en allomfattande riktlinje för hur vi ska resonera kring vårt tillvägagångssätt, så att det vi gör kommer till så mycket nytta som möjligt, och för att undvika skada på både samhälle och individ.

Vi har som skyldighet att etiskt granska vår tänkta forskning och detta har vi gjort genom att använda oss utav Vetenskapsrådets (se bilaga) forskningsetiska principer. Att fundera över etiska aspekter krävs för att kunna genomföra forskning utan att någon kommer till att kränkas, förödmjukas eller komma till skada (psykiskt eller fysiskt). Bryman (2011:131) tar upp fyra grundläggande forskningsetiska principer att ta hänsyn till i sin forskning för att skydda den enskilde. Dessa principer kallas för *informationskravet*, *samtyckeskravet*,

konfidentialitetskravet och *nyttjandekravet*. I vår forskning har vi använt oss utav LVM-domar som är offentliga handlingar vilket gör att ingen hänsyn behövt tas till informationskravet eller samtyckeskravet. Anledningen är att dessa handlar om att forskaren ska informera om vad forskningen innebär och att dennes medverkan är helt frivillig, samt om att be om samtycke ifrån de som deltar i forskningen.

Något vi arbetat med är konfidentialitetskravet, vilket handlar om att information och uppgifter om personer som ingår i forskningen ska tas om hand på ett sätt som gör att inte utomstående personer kan komma att få tag i dessa. Vi har i samband med att vi fick LVM-domarna markerat över namn och personnummer för att inte utomstående personer ska ta del av informationen. Vi har haft domarna på en plats och inte flyttat på dem eller burit med oss dem i till exempel kollektivtrafiken. Vi har även valt att ändra namn på alla personer i domarna för att de ska förbli anonyma i vår analys. Nyttjandekravet handlar om att det material som samlas in enbart ska användas till forskningen och inte ska lämnas vidare till andra eller för andra ändamål. Vi har tagit hänsyn till detta genom att efter vi avslutat vår forskning förstört det material vi analyserat.

Arbetsfördelning

Vi har arbetat efter att båda två ska vara integrerade i hela uppsatsen och i vårt insamlade material. Vi har båda läst och analyserat allt material och diskuterat detta tillsammans. Skrivandet av uppsatsen har vi delvis delat upp och haft huvudansvar för olika delar. Vi har även under hela processen med arbetet läst och diskuterat den text som vi skrivit.

Resultat och analys

I detta avsnitt i uppsatsen kommer vi att göra en diskursanalys av domarna. Till att börja med kommer vi att sammanfatta de domar vi ansett varit representativa för alla domarna vi analyserat. Sedan kommer vi med hjälp av citat från domarna att analysera dem. Till sist kommer vi att koppla analysen till vår tidigare forskning samt våra valda teorier (genusteori, normer och normalitet samt socialkonstruktivism) för att placera vårt resultat av LVM-domarna i dess samhälleliga sammanhang.

Sammanfattning av domar

Dom 1

Conny är en 24 årig man med ett pågående narkotikamissbruk. Under det senaste året har missbruket varit destruktivt och allvarligt och han har omhändertagits inom psykiatri. Det

har inkommit anmälningar från sjukvården och polisen gällande Conny. Conny blev omedelbart omhändertagen enligt 13 § LVM och har sedan dess förnekat missbruk av droger och han visar ingen insikt kring vilka effekter drogerna han tar har på honom. Conny kan inte redogöra för vilken typ av hjälp han behöver utan vill klara sig på egen hand. Förvaltningsrätten beslutar att Conny ska beredas vård med stöd av 4 § första stycket 1,2 och 3a) och b) LVM.

Dom 2

Jimmy är en 21 årig man som har ett mångårigt blandmissbruk och har genomgått ett flertal missbruksbehandlingar, både enligt socialtjänstlagen, LVU samt LVM. Senaste LVM-vården avslutades cirka 2 månader innan beslut i denna dom avkunnades. Jimmy har varit aktuell inom socialtjänsten tidigare på grund av hemlöshet och missbruk. Förvaltningsrätten beslutar att Jimmy ska beredas vård med stöd av 4 § första stycket 1,2 och 3a) och b) LVM.

Dom 3

Robert är en 33 årig man med ett dokumenterat långvarigt narkotikamissbruk. Robert har haft substitutionsbehandling via LARO-mottagning som valt att skriva ut Robert från programmet på grund av att han varit påtagligt påverkad vid flera kontakttillfällen och haft ett långt sidomissbruk. Läkare anser att det är fara för Roberts liv under de återstående två månader innan han kan återgå i ett LARO-program. Robert saknar arbete och inkomst och har avbrutit en utbildning på grund av återfall i missbruk. Robert har en lägenhet tillsammans med sitt barns mor som han inte kan vistas i på grund av hot. Robert har mycket problem med psykisk ohälsa och har ett självskadebeteende och har tidigare gjort allvarliga suicidförsök. Han lider av Hepatit C och högt blodtryck samt pendlat mycket i vikt till följd av sitt missbruk. Förvaltningsrätten beslutar att Robert ska beredas vård med stöd av 4 § första stycket 1,2 och 3a) och b) LVM.

Dom 4

Max är en 23 årig man med ett mångårigt blandmissbruk. Han har vid flera tillfällen behandlats för drogutlöst psykos och självmordstankar. Max beskrivs som kriminell och har haft kontakt med frivården. Max har tidigare blivit erbjuden frivilliga insatser men tackat nej

till dessa eller inte fullföljt dem. Förvaltningsrätten beslutar att Max ska beredas vård med stöd av 4 § första stycket 1,2 och 3a-c) LVM.

Dom 5

Bosse är en 20 årig man som började missbruka i tidiga tonår och har omhändertagits enligt LVU tidigare. Bosse har haft flera frivilligplaceringar tidigare men har uteblivit från flera möten med både behandlingshem och socialtjänst. Under en permission kontaktade han behandlingshemmet och meddelade att han inte tänkte återvända. Under en period på 4 dygn hittades Bosse av polis vid 2 tillfällen och fördes till sjukhus i medvetslöst tillstånd. Sedan avvek han från sjukhuset. Bosse uppger att han inte vill sluta att missbruka och förstår inte de risker han utsätter sig för. Förvaltningsrätten beslutar att Bosse ska beredas vård med stöd av 4 § första stycket 1,2 och 3a) och b) LVM.

Dom 6

Åsa är en 51 årig kvinna med ett långvarigt alkoholmissbruk som kraftigt eskalerat under senare tid. Hon har vårdats för abstinensbehandling men har återfallit i missbruk efter bara någon veckas nykterhet. Åsa har umgåtts i missbrukarkretsar som bidrar till hennes missbruk. Åsa har blivit sjukskriven från sitt arbete och kan återgå till sitt arbete när hon mår bättre. Förvaltningsrätten beslutar att Åsa ska beredas vård med stöd av 4 § första stycket 1,2 och 3a) och b) LVM.

Dom 7

Michelle är en 38 årig kvinna som deltagit i flera olika behandlingsinsatser genom åren samt inom olika stödboenden – både med och utan substitutionsbehandling. Hennes barn är omhändertagen enligt LVU och Michelle anses inte ha förmågan att genomföra en förändring på frivillig väg. Michelle har lyckats få in narkotika under sina två senaste avgiftningar på sjukhuset och har visat positivt på narkotika under vårdtiden som inte ingått i hennes medicinering. Förvaltningsrätten beslutar att Michelle ska beredas vård med stöd av 4 § första stycket 1,2 och 3a) och b) LVM.

Dom 8

Rebecca är en 28 årig kvinna som har ett mångårigt blandmissbruk av bland annat alkohol, bensodiazepiner och heroin. Efter en längre periods avgiftning inkom det en LVM-anmälan från läkare att Rebecca återfallit i destruktivt missbruk. Hon beviljas då ett drogfritt

stödboende men skrivs ut dagen efter på grund av återfall. Rebecca har avbrutit de frivilliga insatser som beviljats henne genom åren till följd av missbruket. Förvaltningsrätten beslutar att Rebecca ska beredas vård med stöd av 4 § första stycket 1,2 och 3a) och b) LVM.

Dom 9

Johanna är en 24 årig kvinna med en mångårig historia av missbruk, självskadebeteende och suicidförsök bakom sig. Hon har vårdats enligt LPT flera gånger det senaste året och vårdats till och från på behandlingshem under samma period. Hon har beviljats flera frivilliginsatser under åren men alltid återfallit i destruktivt missbruk. Johanna har haft flera överdoser och ställt sig framför bilar i suicidsyfte under påverkan av droger. Förvaltningsrätten beslutar att Johanna ska beredas vård med stöd av 4 § första stycket 1,2 och 3a-c) LVM.

Dom 10

Svea är en 39 årig kvinna med ett fortgående narkotikabruk. Sveas möjligheter till vård på frivillig väg försvåras på grund av den tre månader långa spärren som hon har på sin substitutionsbehandling. Denna form av behandling har tidigare fungerat väl för henne under flera år. Om missbruket fortgår riskerar Svea att hämna i ännu större svårigheter gällande ekonomi, bostad, hälsa, sysselsättning och relationer. Svea har även överdoserat ett flertal tillfällen under pågående återfall och hon har suicidtankar. Förvaltningsrätten beslutar att Svea ska beredas vård med stöd av 4 § första stycket 1,2 och 3a-c) LVM.

Dom 11

Mia är en 25 årig kvinna med ett mångårigt blandmissbruk. Mia har tidigare vårdats under LVM samt tagit emot vård på frivillig väg. Förvaltningsrätten beslutar att Mia ska beredas vård med stöd av 4 § första stycket 1,2 och 3a) LVM.

Dom 12

Stina är en 43 årig kvinna med ett mångårigt narkotikamissbruk. Stina har varit aktuell för frivilliga insatser samt vårdats under LVM vid ett tidigare tillfälle. Förvaltningsrätten beslutar att Stina ska beredas vård med stöd av 4 § första stycket 1,2 och 3a) LVM.

Dom 13

Linnea är en 36 årig kvinna med ett pågående narkotikamissbruk. Linnea är även en person som är känd inom vårdinstanser på grund av sitt missbruk och för sin psykiska ohälsa. Linnea har tidigare tagit del av frivilliga insatser för att kunna få hjälp med sitt missbruk. Linnea har

tidigare haft en nio år lång period av drogfrihet. Förvaltningsrätten beslutar att Linnea ska beredas vård med stöd av 4 § första stycket 1,2 och 3a) LVM.

Dom 14

Rakel är en 30 årig kvinna med ett långvarigt missbruk av heroin och bensodiazepiner. Hon har tidigare vårdats under LVM ett flertal gånger samt tagit emot vård på frivillig väg. Rakels missbruk har varit pågående under flera års tid med undantag för en period på några månader. Förvaltningsrätten beslutar att Rakel ska beredas vård med stöd av 4 § första stycket 1,2 och 3a) LVM.

Dom 15

Gustav är en 59 årig man med ett fortgående alkoholmissbruk sedan många år tillbaka. Gustav är rullstolsburen till följd av svaghet i benen och han är sedan en tid tillbaka bostadslös. Gustav har tidigare avböjt frivilliga insatser eller förnekat sig vara i behov av dessa. Förvaltningsrätten beslutar att Gustav ska beredas vård med stöd av 4 § första stycket 1,2 och 3a) LVM.

Dom 16

Henrik är en 73 årig man med ett långvarigt alkoholmissbruk. Henrik har varit känd på beroendecentrum sedan 20 år tillbaka samt inom individ- och familjeomsorg sedan 8 år tillbaka. Ett tiotal anmälningar enligt LVM har inkommit de senaste två åren och de försök till vård i frivillig form har inte fungerat. Förvaltningsrätten beslutar att Henrik ska beredas vård med stöd av 4 § första stycket 1,2 och 3a) LVM.

Dom 17

Bill är en 55 årig man med ett omfattande blandmissbruk. Bill har tidigare varit omhändertagen enligt LVM vid sex tillfällen. Han har även vårdats på frivillig väg men har inte fullföljt behandling. Förvaltningsrätten beslutar att Bill ska beredas vård med stöd av 4 § första stycket 1,2 och 3a) LVM.

Dom 18

Jesper är en 39 årig man med ett mångårigt blandmissbruk. Jesper har druckit alkohol flera dagar i veckan i 15 år och har vidare ett narkotikaberoende av opiater, bensodiazepiner och cannabis/spice. Han har avgiftats för alkohol och narkotika flertalet gånger och deltagit i

behandling men får upprepade återfall. Förvaltningsrätten beslutar att Jesper ska beredas vård med stöd av 4 § första stycket 1,2 och 3a) LVM.

Utsätter sin fysiska eller psykiska hälsa för allvarlig fara

I förarbetena anges det att vid riskbedömningar enligt punkt 3a i 4§ LVM ska det finnas en medicinskt påvisbar hälsorisk för missbrukaren eller att missbrukaren utsätter sin hälsa för allvarlig fara genom exempelvis hjälplöshet eller en avsiktlig vanvård. Exempel på detta kan vara att missbrukaren inte äter som hen ska eller att missbrukaren löper en risk att råka ut för en olycka. Utmärkande för denna punkt är att missbrukaren till följd av ett missbruk som är okontrollerbart har råkat i eller riskerar att hamna i en nödsituation som hotar dennes hälsa eller välfärd (Proposition 1987/88:147:45).

Hur beskrivs männen?

För att beskriva hur männen utsätter sin fysiska eller psykiska hälsa för allvarlig fara lägger förvaltningsrätten stor vikt vid hur andra myndigheter beskriver männen. I vissa fall hänvisar förvaltningsrätten till socialtjänstens utredning och i vissa fall hänvisar de till ingivna läkarintyg eller medicinska underlag för att beskriva männen. Ibland hänvisar de till både läkarintyget och till socialtjänstens utredning. I dom 1 argumenterar rätten enligt följande citat:

Av ingivet läkarintyg framgår att Connys allmäntillstånd är eftersatt. [...] men att ett fortsatt drogmissbruk utsätter Conny för allvarlig fysisk skada samt fortsatt psykisk ohälsa. Av utredningen i övrigt framgår dessutom att Conny på grund av drogerna försätter sig i sådana tillstånd att han riskerar att råka i situationer som kan utgöra en fara för hans liv. (Dom 1)

I ovanstående citat kan vi se att förvaltningsrätten både hänvisar till ingivet läkarintyg och till socialtjänstens utredning. I flera andra domar kunde vi se att läkarna som skrev intygen nämnde att mannen i fråga både hade och kunde få olik sorters fysiska åkommor som exempelvis leverskador eller någon form av näringsbrist. I många domar omnämndes även att mannen i fråga inte skötte medicinering för sin åkomma till följd av missbruket. Angående Conny skrev förvaltningsrätten efter att han varit omhändertagen inom psykiatrin:

Han ordinerades då antidepressiv medicin, som han dock har misskött. (Dom 1)

I några domar skrev läkare från både den somatiska vården och från den psykiatriska vården om händelser som föranlett till att mannen hade uppsökt vård hos dem. I dom 5 gällande Bosse står följande:

Bosse fördes till sjukhus drogpåverkad och medvetandesänkt. Natten mellan X och Y inkom han igen till sjukhuset efter att ha påträffats liggande i en buske. Han var medvetslös vid ankomsten. (Dom 5)

I dom 3 skriver vuxenpsykiatrien om en händelse med Robert:

[...] hade uppsökt den psykiatriska mottagningen. Han hade då varit kraftigt påverkad, vinglande, var blåslagen i ansiktet och hade flera sår. (Dom 3)

Händelserna använder sedan förvaltningsrätten som argumentation för att beskriva männen och för att bedöma om mannen skall omhändertas enligt rekvisit 3 a.

Hur beskrivs kvinnorna?

När förvaltningsrätten ska argumentera för att kvinnorna utsätter sin fysiska eller psykiska hälsa för allvarlig fara läggs vikt vid deras psykiska mående framför den fysiska hälsan, även om den också nämns. Rätten lägger även vikt vid ingivna läkarintyg och socialtjänstens utredning. En annan faktor som rätten lägger vikt vid är att kvinnorna ”riskerar” sin hälsa genom missbruket. Vi upplever det som att förvaltningsrätten har varit väldigt utförliga i sina argument när det kommer till hur kvinnorna utsätter sin fysiska eller psykiska hälsa för allvarlig fara.

Angående den psykiska hälsan skriver rätten följande om Mia:

Mia har uppgett att hon använder narkotika huvudsakligen med syfte att självmedicinera. [...] Målet är att hon ska få vård på ett boende med hög psykiatrisk kompetens. (Dom 11)

Om Svea skriver rätten:

[...] och att hennes psykiska mående har försämrats avsevärt. (Dom 10)

Gällande intyg från andra myndigheter beskrivs Rakels situation av läkarintyg enligt följande:

Vid ett tillfälle påträffades hon kraftigt medvetandesänkt och andningsdeprimerad med en spruta i armvecket, vilket av läkare bedömdes som en heroinöverdos med potentiellt dödlig utgång. Enligt läkarintyg riskerar hon genom fortsatt missbruk att utsätta sin fysiska och psykiska hälsa för allvarlig och livshotande fara. (Dom 14)

Förvaltningsrätten använder orden ”dödlig utgång”, vilket vi anser är en stark formulering, de antyder att det handlar om en mycket allvarlig situation. Även följande domar använder starka ord och formuleringar kring att kvinnornas missbruk riskerar att ha en dödlig utgång:

[...]Svea utsätter både sin fysiska och psykiska hälsa för allvarlig fara och hon har haft tur som överlevt [...]. (Dom 10)

Åsa riskerar sitt liv om hon fortsätter att dricka. Risken för att hon kommer att dö till följd av sitt missbruk är redan stor och ökar för varje gång hon dricker. (Dom 6)

Linnéa riskerar t.o.m att avlida som en yttersta konsekvens av missbruket. (Dom 13)

Som ovanstående fyra citat visar, använder förvaltningsrätten extrema ordval för att motivera sina beslut att bereda tvångsvård för kvinnorna. Förvaltningsrätten använder även formuleringar som att kvinnorna ”riskerar” att avlida om missbruket får fortsätta. Rätten motiverar ett tvångsomhändertagande i nutid med att ”risken” finns att kvinnan i framtiden eventuellt ska avlida.

Löper uppenbar risk att förstöra sitt liv

Punkt 3 b's syfte är att bland annat kunna ingripa i ett tidigare stadium i missbruket och indikatorn tar sikte på framför allt ungdomar. Därför ska ett ingripande kunna komma till stånd när ett missbruk är så pass omfattande att uppenbara och betydande sociala skador är nära att inträffa om missbruket får fortsätta. Exempel på sådana omständigheter är att missbrukaren är på väg att förlora möjligheten till ett normalt boende och inte längre kan upprätthålla normala sociala relationer (Proposition 1987/88:147:46-48).

Hur beskrivs männen?

När förvaltningsrätten argumenterar för att en individ ska dömas för rekvisitet ”löper uppenbar risk att förstöra sitt liv” rör de mest centrala argumenten att mannen har hamnat i ett socialt utanförskap, där mannen saknar arbete och utbildning. Mannen uppvisar även ett

kriminellt beteende. I dom 1 gällande mannen Conny har följande argument använts som motivering för att Conny ska kunna dömas för punkt 3 b LVM:

Vidare framgår det av utredningen att missbruket fått allvarliga konsekvenser för Connys livssituation. Det senaste halvåret har han uteslutande umgåtts i missbrukarkretsar och han har med anledning av detta blivit hotad och valt att isolera sig i sin lägenhet. (Dom 1)

Citatet tolkar vi som att Conny löper en risk att förstöra sitt liv då han isolerar sig till följd av att han umgåtts i ”fel” umgängeskretsar och har fått motta hot från samma umgängeskretsar. Samma dom använder även följande citat för att argumentera för ett bifall i detta rekvisit:

Med tanke på hans låga ålder är risken för ett fortsatt drogmissbruk kommer att leda till ödesdigra sociala konsekvenser för honom anses påfallande. (Dom 1)

Då Conny är 24 år anser rätten att Conny löper en stor risk att förstöra sitt liv om han fortsätter att missbruka då det får ”ödesdigra sociala konsekvenser”. Vi utläser ur citatet att förvaltningsrätten anser att Conny kommer att hamna i ett socialt utanförskap på grund av sitt missbruk.

I dom 4 kan vi läsa om Max där arbete och utbildning är viktiga argument för ett omhändertagande:

Han är till följd av sitt missbruk på väg att helt exkluderas från arbetsmarknaden, utbildning och chansen till ett normalt boende. (Dom 4)

Utbildning och arbete är även viktiga argument i dom 3 gällande Robert:

Robert saknar arbete och inkomst. Under hösten 2010 påbörjade han en utbildning till undersköterska vilken han dock var tvungen att avbryta på grund av att han återföll i missbruk. (Dom 3)

Arbete och utbildning är något som förvaltningsrätten lägger vikt vid när de ska motivera ett omhändertagande enligt punkt 3 b LVM. De anser att männen i båda domarna löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv då missbruket hindrar dem från att fullfölja utbildning samt att de ”exkluderas” från arbetsmarknaden.

Som vi nämnde tidigare ser även rätten att en kriminell livsstil utgör en uppenbar risk för individen att förstöra sitt liv. I dom 4 finns följande citat:

Hela Max´s livsföring domineras av missbruk och kriminalitet. (Dom 4)

Vi tolkar citatet som att förvaltningsrätten ser att Max´s kriminalitet och missbruk är sammankopplat och att de båda hänger ihop.

Inte heller i andra domar kan vi se några specifika argument för varför individen löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv. Förvaltningsrätten skriver istället i sin bedömning enbart att det finns en uppenbar risk att personen förstör sitt liv i det stora hela. I dom 2 gällande Jimmy står det:

Det finns också en uppenbar risk att han förstör sitt liv. (Dom 2)

Även i följande dom har inte förvaltningsrätten något tydligt specifikt argument för detta rekvisit. I dom 5 angående Bosse finns följande citat:

Enligt förvaltningsrättens mening innebär missbruket också att han löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv. (Dom 5)

I både dom 2 och i dom 5 kan vi alltså inte utläsa några specifika och tydliga argument för att Jimmy och Bosse ska omhändertas för att de löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv. Istället läggs det stor vikt vid att personerna uppfyller rekvisitet 3 a och utöver att de utsätter sin fysiska eller psykiska hälsa för allvarlig fara ”också” löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv.

Hur beskrivs kvinnorna?

I domarna som berör kvinnor är det framför allt argument gällande socialt utanförskap, umgängeskretsar, bostadslöshet samt avsaknad av arbete som utgör huruvida kvinnan skall anses löpa uppenbar risk för att förstöra sitt liv. I dom 9 gällande Johanna står:

[...] och hennes utanförskap riskerar att befästas om hon inte kommer till rätta med sitt missbruk. (Dom 9)

I dom 6 som handlar om Åsa anser förvaltningsrätten:

Även läkarna, anhöriga och polisen bedömer att hon löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv [...] om hon inte får omedelbar vård. (Dom 6)

I ovanstående citat från domarna anser alltså förvaltningsrätten att kvinnorna måste komma till rätta med sitt missbruk ”omedelbart”, annars riskerar de att förstöra sitt liv.

I dom nummer 10 som gäller Svea står det:

Svea löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv eftersom hon, om missbruket fortgår, riskerar att hamna i ännu större svårigheter vad gäller ekonomi, bostad, sysselsättning, hälsa och relationer till närstående. (Dom 10)

Vidare i domen gällande Svea går det att utläsa följande citat:

Sveas återfall i missbruk har varit oerhört destruktivt och intensivt och det får anses klarlagt att hon, om missbruket fortsätter, riskerar att hamna i stora sociala svårigheter. Av särskild betydelse, inte minst för Svea själv, är att hon till följd av missbruket löper en påtaglig risk att förlora kontakten med sina barn, i synnerhet sin son. (Dom 10)

Vid två tillfällen i dom 10 framhåller förvaltningsrätten att Svea riskerar att hamna i ”svårigheter” om missbruket får fortsätta. Gällande rekvisit 3 b LVM anser vi att förvaltningsrätten lägger större vikt vid vad Svea riskerar i sitt liv om missbruket fortsätter än vad som har riskerats fram till förhandlingen.

I följande två domar omnämner rätten att kvinnorna riskerar socialt utanförskap på olika sätt på grund av missbruket:

Utredningen ger vidare stöd för att Rebeccas missbruk dominerar hennes livsföring. [...] Rebecca har idag en svår socioekonomisk situation eftersom hon saknar fast bostad och uppbär försörjningsstöd. Hon har i detta sammanhang själv uppgett att hon saknar drogfria relationer i X-stad. (Dom 8)

I dom 7 gällande Michelle står:

[...] och har trots olika insatser från sjukvård och socialtjänst inte blivit missbruksfri så att hon kan komma igång med praktik, sysselsättning, möjlighet till egen försörjning eller någon hållbar lösning med eget självständigt boende. (Dom 7)

Förvaltningsrätten lägger vikt vid att kvinnorna inte kan försörja sig själva och att de saknar bostad. Vi uppfattar det som att rätten resonerar att kvinnorna löper uppenbar risk att förstöra sitt liv på grund av att de saknar bostad och egen försörjning och inte på grund av deras

missbruk i första hand. Beskrivningen av risk att förstöra sitt liv är alltså avsaknad av bostad och försörjning.

Kan befaras komma att allvarligt skada sig själv eller någon närstående

Syftet med 4 § punkt 3 c LVM är att det ska finnas ett skydd mot att missbrukaren inte ska kunna allvarligt skada sig själv eller någon närstående. En anledning till att denna punkt finns kvar är för att det ska finnas ett skydd mot kvinnor som lever tillsammans med en missbrukare. I propositionen står det även att det är ovanligt att ett omhändertagande enligt LVM kommer till stånd enbart på detta rekvisit. Det är ofta i kombination med någon av de andra punkterna som en individ bereds vård enligt LVM. (Proposition 1987/88:147:49-50)

Hur beskrivs männen?

Endast en man har blivit dömd enligt rekvisitet 3 c där han ansågs att komma att allvarligt skada sig själv eller någon närstående. Förvaltningsrätten ansåg att det var genom psykos och självmordstankar som gjorde att mannen ansågs att allvarligt skada sig själv. I dom 4 gällande Max står:

Därefter har missbruket snabbt eskalerat och Max har vid flera tillfällen vårdats för misstänkt drogutlöst psykos och självmordstankar som uppkommit i påverkat tillstånd. [...] och att han kan befaras komma att allvarligt skada sig själv. (Dom 4)

Förvaltningsrätten lägger här vikt vid att både psykosen och självmordstankarna har uppkommit när Max har varit påverkad och således beror på hans missbruk att han kan komma att allvarligt skada sig själv.

Hur beskrivs kvinnorna?

Endast två kvinnor har blivit dömda enligt rekvisit 3 c. Kvinnorna ansågs att komma att allvarligt skada sig själva genom deras psykiska ohälsa, suicidförsök, självskadebeteende samt allvarliga intoxikationer. I dom 9 som rör Johanna står följande:

Under påverkan av droger har hon försökt ställa sig framför bilar och haft allvarliga intoxikationer. Det är Johannas missbruk som gör att hon hamnar i situationer där hon skadar sig själv. [...] Hon kan därmed genom sitt missbruk befaras komma att allvarligt skada sig själv. (Dom 9)

Johanna skadar allvarligt sig själv, enligt förvaltningsrättens bedömning, genom självmordsförsök och överdoser i samband med att hon är påverkad. Förvaltningsrätten är

tydliga med att det är på grund av sitt missbruk som Johanna allvarligt skadar sig själv. I dom 10 gällande Svea resonerar rätten enligt följande citat:

Svea har emellertid nyligen, under pågående vård, skadat sig själv, något som förefaller att vara kopplat till den psykiska ohälsa som missbruket till stor del har förorsakat. Såvitt framgått har hon därtill under det nu aktuella återfallet överdoserat vid ett flertal tillfällen och varit nära att omkomma till följd av detta.

Förvaltningsrätten anser att Svea har ”skadat” sig själv under den pågående vården men de preciserar inte hur hon har skadat sig själv. De kopplar även denna eller dessa incidenter till hennes psykiska ohälsa som missbruket har orsakat till stor del men det är ett antagande som vi anser kan sakna grund då det inte framgår i citerat läkarintyg att så är fallet, och att vi får anta att domaren och nämndemännen inte kan dra sådana slutsatser på ett trovärdigt sätt. Rätten beskriver även att Svea har överdoserat vid flera tillfällen och varit nära att avlida på grund av överdoserna. Således anser vi att förvaltningsrätten kopplar argumenten till båda kvinnornas missbruk.

Kvinnorna ”riskerar” medan männen ”gör”

När förvaltningsrätten beskriver rekvisitet ”han eller hon utsätter sin fysiska eller psykiska hälsa för allvarlig fara” gällande kvinnor, beskrivs de ofta som att de ”riskerar” att utsätta sin hälsa för allvarlig fara.

En skillnad i beskrivningarna av männen och kvinnorna är att förvaltningsrätten använde sig av extrema ordval när de skulle argumentera för tvångsvård gällande kvinnorna. När det gällande männen la förvaltningsrätten stor vikt vid utlåtanden från andra myndigheter – så som läkarutlåtanden och socialtjänstens utredning. Förvaltningsrätten la mer vikt vid deras fysiska tillstånd när de argumenterade för ett tvångsomhändertagande än när de diskuterade kvinnornas situation. Schlytter (1999:121-122) skriver att killarna i hennes forskning tilläts ha ett större och mer omfattande missbruk innan de blev föremål för LVU (lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga) än vad tjejerna hade. Författaren skrev även att när tjejerna ansågs ha ett ”missbruk”, motsvarade det ett ”bruk” hos killarna som inte ansågs vara ett missbruk. Som vi skrev i inledningen till denna uppsats, hade kvinnor rätt till en mycket lägre mängd sprit enligt Brattsystemet än vad män hade. Systemet med att män kan och får dricka mer än kvinnor ser ut att följa med fortfarande och där männens missbruk måste bekräftas med läkarintyg.

Eftersom förvaltningsrätten lägger så mycket vikt vid läkarutlåtandet (där missbrukarens fysiska hälsa omnämns mycket) och detta är en stor grundpelare i rättens beslut gällande männen. Om nu samma normer lever kvar sedan Brattssystemets tid och även sen 1999 när Schlytter (1999) publicerade sin forskning, kan det vara en förklaring till att läkarutlåtande gällande männen väger så tungt. Om männen tillåts ha ett större och mer omfattande missbruk, finns det en möjlighet att deras fysiska hälsa är i ett sämre skick än kvinnornas fysiska hälsa. Dessa normer kan vara en förklaring till varför större vikt läggs vid läkarutlåtande när det gäller män. Precis som Mattson (2007:19-20) skrev gällande normer, är denna skillnad mellan missbrukande män och kvinnor något som funnits under en lång tid. Vi vill påstå att normen hänger kvar än idag. Någon gång bestämde någon att kvinnor, av någon anledning, rent fysiskt inte kan bruka lika mycket alkohol och droger som män. Den tankegången kan påverka att missbrukande kvinnor nu för tiden får vård i ett tidigare skede av sitt missbruk. Eftersom tvångsvård är samhällets yttersta medel för att bryta missbruk kan det vara så att kvinnor som skulle kunna förmå att bryta sitt missbruk på annat sätt ändå bereds tvångsvård. I sin tur upprätthåller det även att män tillåts ha ett mer omfattande missbruk innan de bereds tvångsvård, vilket kan få allvarliga konsekvenser på deras hälsa. Det var bara i ett fåtal domar gällande män som förvaltningsrätten omnämnde deras psykiska hälsa mer ingående när de argumenterade om rekvisiten uppfylldes enligt 3 a.

Vi upplever det som att förvaltningsrätten lägger större vikt vid att kvinnorna utsätter sin psykiska hälsa för fara än sin fysiska på grund av sitt missbruk, som vi nämnde tidigare. I domarna gällande männen lägger förvaltningsrätten mer vikt vid den fysiska hälsan än vid den psykiska. I SOU (2004:159-160) beskrevs att både missbrukande män och kvinnor i allt större utsträckning har problem med sin psykiska hälsa. Simonen, Törrönen och Tigerstedt (2014:98) tar upp ord och begrepp i sin forskning gällande synen på missbrukande kvinnor som kan kopplas till psykisk ohälsa (se avsnittet Tidigare forskning) vilket visar på att missbruk bland kvinnor sammankopplas med psykisk ohälsa även om det kanske inte finns några indikationer på att det skulle vara så. I några domar kunde vi se hur det framkom i socialtjänstens utredning att Mia hade uppgett att hennes missbruk var i självmedicineringssyfte. Rätten skrev även om Svea vars psykiska mående hade försämrats avsevärt och därför hade hon fortsatt sitt missbruk. Simonen, Törrönen och Tigerstedts (2014) forskning pekar på hur dessa beskrivningar av missbrukande kvinnor har internaliserats av samhället och sedan gjorts till normer. Den missbrukande kvinnan är normbrytande då kvinnor enligt normen ska vara bland annat mjuk, vårdande och osjälvisk (exempelvis:

Simonen, Törrönen & Tigerstedt (2014) eller Mattson (2010)). De missbrukande kvinnorna sätter sig själva och sitt behov av alkohol och/eller narkotika i första rummet och inte exempelvis familjen eller någon annan närstående. Detta är ett mer manligt beteende (Mattson 2010:44-45), det vill säga att inte prioritera andras behov framför sina egna.

Ovanstående är intressant då både den fysiska och den psykiska hälsan omnämns i punkt 3 a men rätten lägger mer vikt vid den ena typen av hälsa beroende på vilket kön personen har. En förklaring till detta kan vara att männen tillåts dricka mycket mer innan de blir föremål för ett LVM. Ju mer de dricker, ju sämre blir deras fysiska hälsa och risken för att de inte tar hand om sina redan uppkomna åkommor ökar på grund av missbruket. I sin tur kan detta sedan leda till att mannen riskerar att få konsekvenser som varar under hela livet, exempelvis är vissa åkommor livshotande om de inte sköts om ordentligt (till exempel diabetes). Samtliga LVM-ärenden kräver läkarutlåtande (i undantagsfall går det utan). I de flesta fall härleds inte förvaltningsrättens beskrivning av kvinnornas hälsa till de ingivna läkarutlåtandena. Detta tolkar vi som att kvinnors missbruk inte är lika stort eller omfattande som hos männen. Därmed har inte deras hälsa påverkats i samma utsträckning. Att vara öppen med sina tankar och känslor är något som är kopplat till kvinnlighet. Det kan vara en förklaring till varför rätten i större utsträckning diskuterar den psykiska ohälsan i domarna gällande kvinnorna. En annan förklaring kan vara att det finns ett paternalistiskt synsätt, där kvinnor är ömtåligare och känsligare än män och därför "kan" inte deras hälsa tåla lika mycket missbruk som männen.

Som vi nämnde tidigare i texten, har vi sett en tendens till att förvaltningsrätten resonerar att kvinnorna riskerar att hamna i utsatthet med sannolika konsekvenser av olika slag. Kvinnorna kategoriseras på ett sådant sätt i LVM-domarna så att det räcker med att det enbart finns en risk. Beskrivs sedan denna risk räcker det för att kvinnorna ska tvångsomhändertas. I domarna rörande män beskrivs inte risken på samma sätt, istället uttrycks en säkerhet att så är fallet, och kopplas direkt till ett läkarutlåtande. Eftersom säkerheten inte finns att utläsa i domarna gällande kvinnor, tänker vi att det kan finnas ett så kallat dubbelt normsystem. Det dubbla normsystemet i rätten är något som Schlytter (1999:135) berör i sin forskning. Det dubbla normsystemet, enligt Schlytter (ibid), är mer tillåtande mot männen än mot kvinnorna i det avseendet att männen har ett större handlingsutrymme. För kvinnorna räcker det att det finns en risk för att de ska tvångsomhändertas. För männen måste det finnas en säkerhet att så är fallet, exempelvis en inträffad fysisk skada dokumenterad av sjukvården för att männen ska tvångsomhändertas.

En annan skillnad som vi la märke till när vi analyserade domarna var att när det gällde kvinnorna använde förvaltningsrätten betydligt oftare ord som kan kopplas till död. Det räckte som sagt med att det fanns en risk eller att det sannolikt var på ett visst sätt när det gällde kvinnorna men hos männen fanns det en säkerhet att så var fallet. Det språk som används i vårt tal och i vår skrift påverkar och konstruerar vår verklighet enligt Thomassen (2007:205) och Barlebo Wenneberg (2010:14). En förklaring till att förvaltningsrätten och socialtjänsten använde mer extrema ordval gällande kvinnorna kan vara att det är önskvärt att kvinnorna ska få ett tvångsomhändertagande på grund av att myndigheterna har rättsnormer som råder. En "risk" är rent ordvalsmässigt svagare än ett säkerställande. Därför kan en annan förklaring vara att detta kompenseras av det starkare ordet "död" när det kommer till beskriva kvinnornas missbruk. Rent historiskt har inte kvinnor haft ett lika omfattande missbruk som män och för att få ett tvångsomhändertagande till stånd är de tvungna att använda sådana ordval. När det gäller männen måste deras missbruk vara mer omfattande innan de blir aktuella för ett tvångsomhändertagande. Med hjälp av ett paternalistiskt synsätt samt en könsmaktsordning går detta att förklara genom att män exempelvis anses veta vad de gör i större utsträckning än kvinnor. Det vill säga att män tillåts missbruka i större omfattning för att de är mer kapabla att sköta sitt missbruk än vad kvinnor är. Kvinnor kanske inte anses kunna vara lika kompetenta beslutsfattare som män och måste därför tas om hand och ses efter på ett annat sätt än männen.

Ålder och kön

Av de arton domar som vi ansett är representativa för vår undersökning, har tio personer beretts vård enligt punkt 3 b. Av dessa tio är fem kvinnor och fem män. Männen är i åldern 20 – 33 år, där endast en man är 33 år och resten av männen är mellan 20 till 24 år. Kvinnorna är mellan 24 år upp till 51 år gamla. En av kvinnorna är 24 år och resten är mellan 28 och 51 år. Enligt Proposition 1987/88:147 syftar punkt 3 b till stor del att det ska vara lättare att bryta missbruk i ett tidigare skede hos framförallt ungdomar. Som vi ser av vårt resultat så är det en tydlig skillnad gällande åldrar beroende på kön. Punkt 3 b's syfte uppfylls när det gäller männen, då alla utom en man är i tidiga 20 års åldern. Dock är de kvinnor om bereds vård enligt 3 b generellt äldre än männen. Vi har inte funnit någon forskning om varför det är så. En förklaring kan vara att förvaltningsrätten, och även socialtjänsten då rätten har socialtjänstens utredning som underlag, är mer optimistiska när det gäller att få kvinnor att bryta sitt missbruk. På så sätt väljer de att bereda vård även för kvinnor som inte anses vara "ungdom", då rätten även resonerar kring att de riskerar utsatthet, på annat sätt än män. Som

vi nämnt tidigare i uppsatsen har missbruk varit en manlig angelägenhet från början och samhället ansåg att kvinnor hade ett annat behov än männen. Föreställningen kan leva kvar, då rätten kan ha föreställningen att det är enklare att få en kvinna att bryta sitt missbruk eftersom hon enligt normen inte är ”kvinnlig”. Precis som Butler (2007:52) menar att vi genom diskursiva handlingar konstruerar vad som är manligt och kvinnligt. Då kvinnor enligt normen ska vara omhändertagande och självupppoffrande kan rätten vara mer optimistiska i sin strävan att bryta kvinnornas missbruk. En annan förklaring kan vara att det går att motivera kvinnan att bryta hennes missbruk på ett annat sätt än männen med tanke på normerna som råder.

Sexuell utsatthet

Lander (2003) tolkade i sin avhandling hennes intervjupersoners uttalanden som att de sålde sina kroppar, att de med hjälp av sex fick tag i droger, pengar, bostad eller status. Trots Landers tolkning var det endast en som valde att kalla det för prostitution och som beskrev det som att hon var den som hade kontroll över sin kropp. Det finns dock inget i domarna som talar för att det tagits i beaktande att kvinnor skulle vara extra utsatta för att de använder sina kroppar som valuta för att klara sig i sin vardag. Vi fann ingenting alls som handlar om sex, sexualitet eller våld i de domar vi analyserat. Detta förvånade oss då en del i vår forskning handlar om just missbrukande kvinnors utsatthet vad gäller sexuellt våld, övergrepp eller prostitution. Laanemets (2002) skriver bland annat om hur hälften av hennes intervjupersoner talade om sexuellt utnyttjande och våldtäkter.

Vi hade även en egen förförståelse och trodde båda två att vi skulle komma att hitta kommentarer kring kvinnors sexualitet och utsatthet. Förförståelsen kommer ifrån att vi under vår praktik inom socialförvaltningens missbruksenhet och i arbetet som socialsekreterare upplevt att det var något som flitigt diskuterades mellan socialsekreterarna och cheferna. Prostitution och sexuellt våld var en fråga som ofta togs i beaktande vid beslut kring vilken behandling som var lämplig och var kvinnor kunde placeras för att inte riskera att fara illa.

Avsaknaden av beskrivningar på den sexuella utsatthet tror vi bland annat kan förklaras med att vi tagit domarna ifrån samma domstol och att det därför inte finns så stor skillnad i vad som tas upp i domarna. De normsystem som finns i denna domstol kanske har ett visst sätt att beskriva och bemöta kvinnor som gör att det läggs mindre vikt vid deras sexualitet och vad de väljer att göra med sina kroppar.

Socialkonstruktivistiskt synsätt

Sett ur ett socialkonstruktivistiskt perspektiv kan likheterna i beskrivningarna mellan könen förklaras med att det skett en förändring i beskrivningen av kvinnor. Vi tror att beskrivningen av kvinnor har blivit mer lik beskrivningen av män än tvärt om. En förklaring kan vara könsmaktsordningen, att mannen är överordnad kvinnan och därför ska beskrivningen av kvinnan efterlikna beskrivningen av mannen. Dock är det önskvärt att denna förändring fortsätter att utvecklas och internaliseras i samhället. Payne (2006:23-24) skrev att myndigheter tillsammans med klienter konstruerar utförandet i det sociala arbetet och exempelvis socialarbetarens arbete styrs i sin tur av förväntningarna från samhället. Om nya normer har internaliserats, måste ett tankesätt ha förändrats. Den feministiska anda som har börjat ta mer plats i samhället på senare tid har kanske påverkat både de kvinnliga klienterna att våga och kunna ta mer plats samt att socialsekreterarens normer ser annorlunda ut. Detta påverkar att socialtjänstens utredning är utformad på ett annat sätt. Eftersom förvaltningsrätten tar hänsyn till socialtjänstens utredning i sitt beslutsfattande, påverkar beskrivningarna av kvinnorna i utredningen hur rätten beskriver dem i sin dom.

Vi fann vissa skillnader mellan kvinnornas och männens domar. Skillnaderna i beskrivningarna var som vi nämnt tidigare bland annat att männen beskrevs mer sakligt och att de inte bara riskerar att fara illa, och inte sällan underbyggs det med läkarutlåtande och beskrivningar utifrån lagtexten. Kvinnorna beskrivs mer utsvävande och att de riskerar samt att det används ord som understyrker att de utsätter sig för väldigt allvarliga situationer. Män beskrivs i domarna mer som ett agerande subjekt i likhet med den norm som idag är rådande för män. En förklaring till att kvinnorna beskrivs "riskera" är på grund av att en social konstruktion har blivit internaliserad om att kvinnor lever i en annan utsatthet än män. Eftersom kvinnorna lever i en utsatthet måste de få en annan typ av eller mer hjälp att ta sig ur sitt missbruk än männen. En annan skillnad är att männen tenderar att beskrivas utifrån främst deras fysiska hälsa medan kvinnors psykiska hälsa oftare tas upp. Vi tror att det kan hänga ihop med den normativa bild som är socialt konstruerad om kvinnor och män, det vill säga att kvinnor är mer känsliga och svaga psykiskt än vad män är. Det kan även vara att män inte tillåts må dåligt psykiskt då en man som visar känslor och/eller mår psykiskt dåligt blir förminskad och anses mindre manlig.

Diskussion

I detta avsnitt har vi valt att sammanfatta vårt resultat och besvarat våra frågeställningar. Vidare har vi diskuterat vårt resultat för att sedan avsluta med förslag på vidare forskning.

Slutdiskussion

Syftet med vår uppsats var att synliggöra olika diskurser i domar gällande tvångsvård av missbrukande män och kvinnor med hjälp av en innehållsanalys. Vi ville få svar på hur missbrukande män beskrevs och hur missbrukande kvinnor beskrevs i domarna. Vi ville även se eventuella likheter och skillnader i beskrivningarna mellan könen. Till sist ville vi få svar på hur ett socialkonstruktivistiskt perspektiv kunde förklara de eventuella likheterna och skillnaderna.

Med vår förförståelse och den tidigare forskningen vi fann hade vi förväntat oss att finna tydligare och fler skillnader än vad vi fann. Det fanns inga så pass klara skillnader att vi kunde ställa männen och kvinnorna som diktomier gentemot varandra. När förvaltningsrätten beskrev männen la de stor vikt vid hur andra myndigheter hade beskrivit männen – exempelvis socialtjänstens utredning samt ingivna läkarintyg och då lades störst vikt vid den fysiska hälsan. Det lades mer vikt vid deras fysiska hälsa än vid den psykiska trots att Socialstyrelsens utredning påvisade att även en hög andel missbrukande män hade problem med sin psykiska hälsa. När det gällde punkt 3 b i männens domar las störst vikt vid punkt 3 a och rätten skrev att rekvisitet uppfylldes men inte varför. I beskrivningarna av kvinnorna las större vikt vid deras psykiska hälsa än vid den fysiska. Medan förvaltningsrätten inte beskrev varför männen uppfyllde punkt 3 b, var rätten tydligare när det gällde kvinnorna. Förvaltningsrätten nämnde att kvinnorna riskerade att hamna i ett socialt utanförskap och därför uppfylldes rekvisiten för punkt 3 b. Gällande punkt 3 b så var kvinnorna äldre än männen trots att syftet med punkt 3 b var att det tog sikte på yngre individer. Vår förförståelse och den tidigare forskningen gjorde att vi även förväntade oss att det skulle finnas mer omnämnt om deras sexuella utsatthet och att deras kroppar skulle nämnas. Detta fann vi inte alls i de domar som vi tog del av.

Vårt resultat visar att förvaltningsrätten skildrar fler faktorer utöver drogen när det gäller kvinnor. Även om genusdiskurserna inte är så pass tydliga som vi hade förväntat oss, anser vi att vi ändå har påvisat att dessa diskurser finns i rättsväsendets organisering. Med vårt resultat kan vi se att dessa föreställningar om hur män och kvinnor ska vara inte enbart håller sig inom förvaltningsrättens dörrar. Detta är en könsmaktsordning som finns i hela samhället, precis

som Mattsson (2010:46-47) skriver. Det när något som vi alla har blivit internaliserade av sedan barnsben och de normer som råder på både individnivå samt samhällsnivå.

Eftersom förvaltningsrätten använder sig av socialtjänstens utredning i sitt beslut, speglas även socialtjänstens genusediskurser i LVM-domarna. En kritisk person kanske skulle säga att vi inte kan finna några genusediskurser i domarna då de är till viss del baserade på socialtjänstens utredning. Vi anser att vi kan skildra dessa diskurser då förvaltningsrätten författar domarna och väljer vad de ska nämna från socialtjänstens utredning. Sedan använder sig förvaltningsrätten av ord som speglar hur de ser på individen som ska beredas tvångsvård.

Förslag på vidare forskning är att även interagera klass och etnicitet i forskningen då det är viktiga faktorer att ha med. Mattsson (2010:56) skriver att skillnader mellan män och kvinnor kan vara större inom de båda grupperna än mellan dem och då anser vi att om variablerna klass och etnicitet är med blir det en intressant forskning på både individ- och samhällsnivå.

Referenser

Barlebo Wenneberg, Sören (2010) *Socialkonstruktivism -positioner, problem och perspektiv*. Liber AB

Berger, P.L. & Luckman, T. (1971). *The Social Construction of Reality*. Harmondsworth: Penguin. Svensk översättning: *Kunskapssociologi Hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*. Stockholm: Wahlström & Widsrand

Blomqvist, Jan. (2009). Vad är problemet? Perspektiv på missbruk och beroende. I *FAS - Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap. Missbruk och behandling: Gamla problem - Nya lösningar*. Stockholm: Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap

Boréus, Kristina (2011) "Diskursanalys" I Ahrne, Göran & Svensson, Peter (red): *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber

Bryman, Alan (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber AB.

Butler, Judith (2007). *Genustrubbel: feminism och identitetens subversion*. Göteborg: Daidalos

Edman, Johan (2004) *Torken. Tvångsvården av alkoholmissbrukare i Sverige 1940-1981*. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis

Hirdman, Yvonne (2001) *Genus- om det stabila föränderliga former*. Malmö: Liber

Kalman, Hildur & Lövgren, Veronica (2012) "Etik i forskning och etiska dilemman. En introduktion" I Kalman, Hildur & Lövgren, Veronica (red): *Etiska dilemman. Forskningsdeltagande, samtycke och utsatthet*. Malmö: Gleerups

Lander, Ingrid (2003). *Den flygande maran: en studie om åtta narkotikabrukande kvinnor i Stockholm*. Diss. Stockholm : Univ.

Laanemets, Leili (2002) *Skapande av femininitet: om kvinnor i missbruksbehandling*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet

Larsson Kronberg, Marianne (2005) "Varför fungerar det? Utredning av anmälan" I Arlebrink, Jan & Larsson Kronberg, Marianne (red): *Tvångsvård vid missbruk - LVM i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur

- Lundström, Tommy (2008) "Aktforskning" I Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans & Eliasson-Lappalainen, Rosmari & Jacobsson, Katarina (red): *Förskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur & Kultur
- LVM-utredningen (2004). *Tvång och förändring: rättssäkerhet, vårdens innehåll och eftervård*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer
- Mattsson, Tina (2010). *Intersektionalitet i socialt arbete: teori, reflektion och praxis*. 1. uppl. Malmö: Gleerup
- Mattsson, Tina (2007) "Socialt arbete, kön och normalitet". I Svensson, Kerstin (red). *Normer och normalitet i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur
- May, Tim (2001). *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur
- Palm, Jessica (2007) "Woman and men - same problems, different treatment" *International journal of social welfare* 2007, 16, 18-31
- Payne, Malcolm (2008). *Modern teoribildning i socialt arbete*. Stockholm: Natur och Kultur
- Proposition 1987/88:147. *Om tvångsvård av missbrukare, m.m.* Stockholm: Regeringen
- Rodriguez, Fernando & Curry, Theodore & Lee, Gang (2006) "Gender Differences in Criminal Sentencing: Do Effects Vary Across Violent, Property, and Drug Offenses?" *Social Science Quarterly* 2006, 87 (2), 318-339
- Runquist, Weddig (2012) *Legitimering av tvångsvård - Klienter och deras socialsekreterare om LVM*. Malmö: Égalité
- Schlytter, Astrid (1999). *Kön och juridik i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Segraeus, Vera (2005). "Terapeutiskt samhälle - kvinnobehandling på männens villkor." I Hilde, Mats (red.) *Kön, behandling och kunskap - om olika vägar ut ur missbruk och social marginalisering*. Lund: Studentlitteratur
- Simonen, Jenni & Törrönen, Jukka & Tigerstedt, Christoffer (2014) "Femininities of drinking among Finnish and Swedish women of different ages" *Addiction Research and Theory* 2014, 22 (2), 98-108

Socialstyrelsen (2007). *Nationella riktlinjer för missbruks- och beroendevård: vägledning för socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens verksamhet för personer med missbruks- och beroendeproblem*. Stockholm: Socialstyrelsen

Socialstyrelsen (2015). *Vuxna personer med missbruk och beroende*. Stockholm: Socialstyrelsen

Thomassen, Magdalene (2007). *Vetenskap, kunskap och praxis*. Malmö: Gleerups Utbildning AB

Törrönen, Jukka & Roumelitios, Filip (2014). "Masculinities of drinking as described by Swedish and Finnish age-based focus groups" *Addiction Research and Theory* 2014, 22 (2): 126-136

Elektroniska källor:

Bilaga: Lagen om Vård av Missbrukare i vissa fall (hämtat: 151027)
<http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19880870.HTM>

Bilaga: Regeringsformen SFS 2011:109 (hämtat 151027)
<https://www.notisum.se/rnp/sls/sfs/20110109.pdf>

Bilaga: Vetenskapsrådet. *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. (hämtat: 151027) <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>

Nationalencyklopedin. Sökord: *motboksystemet* (hämtat:151105)
<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/brattssystemet>